

Кубриченко Т.В. Идентичность личности в гендерном аспекте
Рассмотрен феномен гендерной идентичности как многокомпонентного образования в структуре социальной и личностной идентичности.

Ключевые слова: *идентичность, социальная идентичность, личностная идентичность, гендерная идентичность.*

Kubrychenko T.V. The identity of the individual in terms of gender
Gender identity phenomenon as multicomponent formation in social and personality identity structure has been taken into consideration.

Key words: *identity, social identity, personality identity, gender identity.*

159.923: 343.95

О.Б. Кузьо

РОЗУМІННЯ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПСИХОДИНАМІКИ АНТИСОЦІАЛЬНОЇ ОСОБИСТОСТІ

Розглянуто особливості психодинаміки антисоціальної особистості; розкрито основні механізми її формування та функціонування через порушення прив'язаності і дефектне Супер-Его. Подано схему взаємодії тілесних і когнітивних компонентів у міжособистісних стосунках антисоціальної особистості. Здійснено спроби розрізнення розуміння антисоціальної особистості у кримінології та психології.

Ключові слова: *антисоціальна особистість, психопатична особистість, психодинаміка, маніпуляція, всемогутність, дефектне Супер-Его, прив'язаність.*

Постановка проблеми. Психологічні аспекти діяльності держави і громадського суспільства у контексті боротьби зі злочинністю як соціально-психологічним явищем охоплюються розуміння антисоціальної особистості, оскільки власне вона є первинним, суб'єктивним фундаментом для злочинних дій. Однак, профілактика та виправні заходи зміни «негативної ситуації» базуються в основному на зовнішніх щодо особистості універсальних аксіомах «тюремного життя», які карають, але не дають перспективу позитивної динаміки. Такі умови не змінюють ситуацію глобально, а лише локально відтермінують її з подальшими рецидивами потрапляння в місця позбавлення волі, оскільки не сприяють розумінню того, як жити в соціальному світі більш адаптивно. Підкріплений досвід дезадаптації щодо навколишнього світу прокує несвідоме бажання потрапити туди, де звичне середовище, яке підтримує ідентичність і дає розуміння того, «Ким Я є».

Розуміння проблеми у цьому контексті підтримує необхідність зміщення акценту з її «зовнішнього» регулювання на дослідження глибинно внутрішніх особливостей антисоціальної особистості, зокрема її психодинаміки.

Стан дослідження. Дослідження антисоціальної особистості в зарубіжній літературі пов'язані з іменами Б. Бурнстена («Маніпулятор») [7], Дж. Мелой («Психопатична душа») [9], С. Актара («Розбиті структури») [6], Н. Мак-Вільямс («Психоаналітична діагностика») [5] та ін. У вітчизняній психології проблема антисоціальної особистості представлена в основному через вивчення особистості злочинця і значною мірою пов'язана з кримінологією та юридичною психологією (Г. Аванесов, М. Єнікєєв, Ю. Антонян та ін.). Простежуються і філологічні зацікавлення цією проблемою, зокрема в статті К. Козачук «Антісоціальний персонаж в ліриці Т. Шевченка: структурні та еволюційні компоненти» [4].

Однак, аналіз досліджень показав, що психотерапевтичної літератури, яка б приділяла особливу увагу антисоціальним клієнтам доволі мало. Це може бути пов'язано з тим, що такі клієнти вважаються особливо «невдячними» щодо психологів і психотерапевтів. Саме такі обставини підвищують науково-психологічний та практичний інтерес до цієї проблеми.

Мета статті – окреслити особливості психодинаміки антисоціальної особистості через призму психотерапевтичного (психоаналітичного) бачення.

Виклад основних положень. Вивчення особистості злочинця в кримінології має дещо інакший сенс, ніж розуміння антисоціальної особистості в психології, зокрема в психоаналізі. Ця думка виникає навіть у тому контексті, що кримінологія розглядає таку особистість на правовій основі, тобто вивчає особистість тих, хто за законом визнається суб'єктом злочину. З точки зору цієї науки, розглянута категорія має тимчасові межі: з моменту вчинення злочину, посвідченого судом, і до відбуття кримінального покарання, а не до моменту констатації виправлення. Після відбуття покарання людина вже не злочинець, а тому не може розглядатися як особистість злочинця. Дещо ширшим є розуміння поняття особи, що має суспільну небезпеку, але ще ширше трактується поняття антисоціальної особистості в контексті психотерапевтичного бачення. З уваги на психоаналітичний дискурс навіть не обов'язково вчинити якийсь злочин чи бути суспільно небезпечним, щоб уважатися антисоціальним. Усвідомлення такої відмінності в підходах надає можливість для дискусії та сприяє розумінню цієї проблеми через іншу точку її відліку.

Термін «антисоціальна особистість» має багато синонімів. Колись – це «моральне божевілля», а згодом – «психопатія», «соціопатія», утверджені у зв'язку з тим, що людство шукало «безоцінкове» означення тих феноменів, які їх насправді цікавили [5]. Антисоціальна особистість не завжди тотожна кримінальному досвіду. З психоаналітичного погляду, ця категорія може охоплювати достатньо добре адаптованих представників бізнесу, політики, армії, міліції, лідерів сект та ін., де потреба ризику та влади займають провідну позицію.

Н. Мак-Вільямс, розглядаючи антисоціальну та психопатичну особистість синонімічно, дає таке визначення: «Якщо особистість організовується навколо пошуку і переживання задоволення від відчуття, що вона може ефективно проявляти і використовувати власне всемогуття, у зв'язку з чим всі етичні і практичні аспекти відходять на другий план, існують підстави розглядати цю особистість як психопатичну» [5, с. 197].

Серед практичних психологів є певні нюанси розрізнення синонімічних понять «психопатії» та «антисоціальної особистості». Вважається, що в першому понятті акцентується більше на внутрішньому світі, це зазвичай і цікавить психологів і психотерапевтів, а в іншому – на прив'язці до зовнішньої взаємодії, певних обставин. До прикладу, можна мати антисоціальну поведінку (зовнішній прояв), не будучи психопатом (напасти на іншого у зв'язку із сильним голодом та ін.). Як зазначає Н. Мак-Вільямс, психіатрична діагностика зазвичай прив'язується до зовнішніх проблем, хоча це й не є абсолютно правильно. Однак, така дискусія не є предметом нашої статті, а тому ототожнюватимемо поняття «психопатії» та «антисоціальної особистості» і користуватимемося останнім як найбільш звичним та усталеним. Значно акцентуватимемо на внутрішніх переживаннях особистості.

Психологічна позиція, що значною мірою цікавиться питаннями людської прив'язаності, пропонує глибинно своє бачення цієї проблеми. У книзі Н. Мак-Вільямс «Психоаналітична діагностика», де представлено типологічні групи характеру, розкриття типів відбувається за критерієм від нижчого до вищого рівня об'єктних стосунків. Антисоціальна особистість характеризується найнижчим рівнем об'єктних стосунків. Такі клієнти зазвичай розглядаються в практиці служби психічного здоров'я як «непопулярні» та «лякаючі» [5].

Наукова спільнота часто наполягає на тому, що дефекти первинної ранньої соціалізації в батьківській сім'ї мають важливе криміногенне значення. Найперше це відбувається тому, що для раннього досвіду дитини сім'я вважається всесвітом (єдино можливим світом), оскільки жодні інші впливи та досвіди ще не засвоєно. Йдеться не сті-

льки про засвоєння поведінкових патернів («об'єктивно непристойну» поведінку батьків), скільки про емоційне прийняття чи неприйняття дитини батьками. Н. Мак-Вільямс зауважує: «В історіях найбільш деструктивних антисоціальних психопатів фактично не можливо знайти відображення послідовного, люблячого, захищаючого впливу сім'ї» [5, с. 203]. Насилля, переїзди, втрати, розлучення – характерна ознака таких сімей. Н. Мак-Вільямс продовжує: «В таких нестабільних та загрожуючи обставинах просто не можливий природній розвиток нормального переконання дитини у власному відчутті всемогутності... Відсутність відчуття сили в ті моменти розвитку, коли воно необхідне, може змусити дитину з подібними труднощами більшу частину життя витратити на пошук підтвердження її всемогутності» [5, с. 203]. Що хаотичнішим було оточення дитини, то більша ймовірність відсутності чітких обмежень і нерозуміння наслідків імпульсивних дій.

Можливі також інші варіанти розвитку антисоціальної особистості, коли емоційний стосунок із батьками міцний, але саме він формує зневажливе ставлення до моральних і правових норм. Часом буває достатньо того, щоб батьки, демонструючи знецінення авторитетів, до прикладу, через виявлення свого непогодження з думкою вчителя чи представника міліції (котрі намагаються вказати на «недоліки» їхньої дитини), беруть участь у формуванні «спадкової психопатії». «Неоднозначність» середовища породжує маніпулятивні тенденції, часто з метою несвідомого структурування інтерналізованого хаосу.

Хоча психотерапевтична теорія визнає (а практика підтверджує), що особливості відносин «батьки-діти» визначальні під час формування антисоціальної особистості, однак вона не заперечує і біологічні детермінанти. Є чимало досліджень, які вказують на те, що близнюки, виховані в різних умовах, можуть мати схожу антисоціальну поведінку; або, що кримінальні справи усиновлених синів більше схожі зі справами їхніх біологічних батьків, ніж із прийомними батьками. Буває, що біологічні та сімейні чинники збігаються. Приміром, нейропсихологічні проблеми є наслідком вживання наркотиків матір'ю та ін. Такі діти більш дратівливі та імпульсивні, що ускладнює батьківський догляд за ними і підвищує зневажливе ставлення з боку батьків.

Які ж особливості притаманні антисоціальним особистостям та в яких категоріях описується їх психодинаміка? Найчастіше вони є межево організованими, характеризуються опорою на примітивні механізми психологічного захисту та є нездатними до людської прив'язаності. Їхні афекти інтенсивні (підвищений рівень лабільності, агресивності, імпульсивності), однак антисоціальна особистість не здатна до їх вербалізації, що спонукає до постійних відреагувань

(«Краще когось вбити, ніж сказати про свої почуття злості чи симпатії»). Здається, що тривога як така зовсім не притаманна цьому типу, оскільки моментально відреагується ще до того, як «усвідомиться, зафіксується та відрелексується» (див. рис.1). Ці особи мають знижену реактивність автономної нервової системи, що пояснює постійне прагнення таких людей до гострих відчуттів та їх нездатність навчатися через досвід [5, 8].

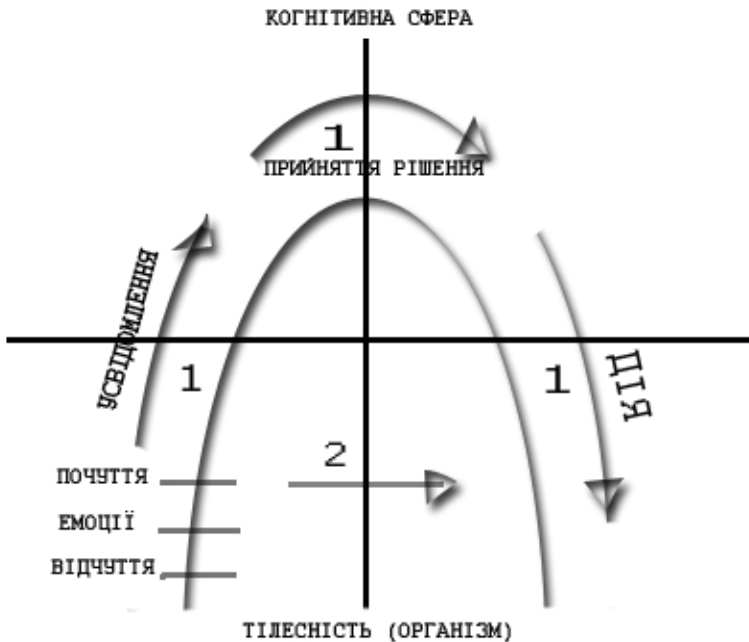

Рис. 1. Взаємодія тілесних і когнітивних компонентів у міжособистісних стосунках

Izabel Le Puzh, директор Паризької школи гештальттерапії, запропонувала схему взаємодії тілесних і когнітивних компонентів у міжособистісних стосунках (див. рис. 1). Ця схема ілюструє повний («здоровий») цикл перебігу та перетворення відчуттів і емоцій в дію (1) та «антисоціальний» (2). Під (1) зображено як *відчуття, емоції та почуття*, що первинно виникають (у результаті міжособистісної взаємодії) на тілесному рівні, переходять у когнітивну сферу через їх усвідомлення, а згодом – і прийняття рішення, як діяти далі та дію (повернення до тілесного рівня). Така схема охоплює 4 ланки.

«Здоровий» варіант (1) зображеного цикл контакту показує, що між емоціями, які переживаємо, та дією, яку вчиняємо, є визначений шлях («Якщо мене хтось злить, то це не означає, що я маю відразу його вбити»). Усвідомлення переживань і прийняття рішення, як діяти далі, можуть докорінно змінити хід подій. «Антисоціальний варіант» (2) має 2 ланки: *відчуття (емоції, почуття) та дію*. Усвідомлення та вибір рішення як характеристики когнітивної сфери упускаються («Якщо мене хтось злить, то це означає, що я маю негайно його вбити»). Таку поведінку ще називають відреагуванням, а дії – імпульсивними та злочинними.

Відсутність совісті у антисоціальних осіб є свідченням дефектного Супер-Его та порушення прив'язаності. Йдеться про порушення морального компоненту особистості, а мораль, як зазначають О. Галян та І. Галян, є «імперативним підсвідомим механізмом, що погано піддається свідомому критичному аналізу та корекції» [3, с. 35]. В усіх стосунках антисоціальної особистості наскрізна тема усвідомленої маніпуляції з метою взяти під контроль іншу людину. Інші люди цікавлять антисоціальну особистість лише з позиції того, що вона може від них отримати (дефіцит Супер-Его). Таке бажання маніпуляції зумовлене раннім досвідом взаємодії з хаотичними об'єктами дитинства. Пережиття небезпеки і хаосу, поведінка батьків від строгої дисципліни до вседозволеності, їх непослідовність у вимогах до дитини, часті переїзди, розлучення та втрати формують базове переживання безсилля, що зумовлює бажання *тотального контролю* (як розвитку специфічних здібностей необхідних для виживання).

У таких сім'ях зазвичай не діляться власними емоційними переживаннями, що заперечує досвід «домовитися через слово», тому доводиться «домовлятися через дію» (див. рис. 1). В анамнезі неможливо знайти відображення послідовного, турботливого, люблячого, захисного впливу сім'ї. Часто це діти матеріально «бавлені», але емоційно депривовані. Відсутність відчуття сили в ті моменти, коли воно необхідне, може змусити дитину приділити більшу частину життя пошуку підтвердження власної всемогутності [5].

Вважається, що психологічна допомога людям із подібною структурою особистості складна (через специфіку їх особистісної структури). «Запрошення» в емоційні стосунки (а саме це зазвичай є основним механізмом психокорекції чи психотерапії) сприймається як «сир у мишоловці» та змушує, у зв'язку з внутрішніми переживаннями постійної недовіри та небезпеки, залучати проєктивні механізми власної психіки для пошуку латентних смислів і корисливих мотивів зі сторони психолога. Основна стратегія психолога повинна будуватися

не на емпатії, а на безкомпромісній чесності, ригідності та непідкупності терапевтичних рамок, де психолог займав би позицію строгого авторитета [5].

Психотерапевти зауважують, що психотерапія має шанси бути ефективною з клієнтами після 40 років, а маркером її динаміки є депресивні переживання, що з'являються з часом. Це підтверджує те, що клієнти розпочинають визнавати потрібність «іншого» у своєму житті. Для депресії необхідним є відчуття втрати, а щоб відчуття втрати, треба визнати когось важливим (це саме ті моменти, які суперечать суті антисоціальної особистості та свідчать про позитивну динаміку змін). Ефективність психотерапії можна спостерігати також і в тих випадках, коли клієнти стримують власні імпульси і відчувають гордість за здійснений самоконтроль [1, 5].

Висновок. Особливості психодинаміки антисоціальної особистості ґрунтуються на внутрішньому конфлікті «безсилля – всемогуття», що зумовлює бажання тотального контролю навколишньої дійсності через маніпулятивні механізми. Така психодинаміка відповідає основному механізму функціонування антисоціальної особистості: *«Коли світ стає небезпечним для нас, ми робимо його небезпечним для інших!!!»*. Власне ця позиція організовує особистісну структуру та стиль життя.

Нагадаємо, що коли говорять про «антисоціальну» особистість, то це не завжди означає (хоча й часто) її кримінальний досвід. Така особистість може бути і професійним міліціонером, або ж добре писати детективні романи. Тоді це означає, що вона має більш удачі механізми адаптації і зуміла задіяти ресурси соціалізації власної антисоціальної суті.

Подальших розвідок потребують питання: дослідження адекватних до сучасної дійсності шляхів соціалізації та ресоціалізації антисоціальної особистості; вивчення диференційних особливостей антисоціальних особистостей, що мали кримінальне минуле, та тих, котрі такого не мали (успішні бізнесмени, політики); вивчення шляхів та механізмів перетрансформації антисоціальних імпульсів у більш конструктивне русло; дослідження антисоціальності в контексті тоталітарних структур (де правитель завжди вищий за закон) та ін.

1. Басюк О.Б. Антисоціальна особистість у контексті переживання власної небезпеки / О.Б. Басюк, О.Л. Христюк // Психологічні аспекти національної безпеки: тези доповідей учасників V Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ЛьвДУВС, 2011. – С. 21–22.

2. Браун Д. Принципы психодинамики / Дэннис Браун, Джонатан Педдер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.follow.ru/article/193 (22.09.012).
3. Галян О.І. Моральність особистості як протидія антисоціальної поведінці людини та запорука її безпеки / О.І. Галян, І.М. Галян // Психологічні аспекти національної безпеки: організована злочинність: матеріали IV Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: ЛьвДУВС, 2010. – С. 34–37.
4. Козачук К.О. Антисоціальний персонаж у ліриці Т. Шевченка: структурні та еволюційні компоненти / К.О. Козачук // Вісник академії адвокатури України. – 2009. – № 2 (15). – С. 164–171.
5. Мак-Вильямс Н. Психодинамическая диагностика: понимание структуры личности в клиническом процессе / Н. Мак-Вильямс; пер. с англ. – М.: Независимая фирма «Класс», 2004. – 480 с.
6. Akhtar S. Broken structures: Severe personality disorders and their treatment. Northvale / S. Akhtar. – NJ: Jason Aronson, 1992.
7. Bursten B. The manipulator: A psychoanalytic view / B. Bursten. – New Haven: Yale University Press, 1973.
8. Cleckley H. The mask of sanity: An attempt to clarify some issues about the so-called psychopathic personality / H. Cleckley. – St. Louis: Mosby, 1941.
9. Meloy J. The psychopathic mind. Northvale / J. Meloy. – NJ: Jason Aronson, 1988.

Кузьо О.Б. Понимание особенностей психодинамики антисоциальной личности

Рассмотрены особенности психодинамики антисоциальной личности; раскрыты основные механизмы ее формирования и функционирования через нарушение привязанности и дефектное Супер-Его. Представлена схема взаимодействия телесных и когнитивных компонентов в межличностных отношениях антисоциальной личности. Предприняты попытки разграничения понимания антисоциальной личности в криминологии и психологии.

Ключевые слова: *антисоциальная личность, психопатическая личность, психодинамика, манипуляция, всемогущество, дефектное Супер-Его, привязанность.*

Kuzo O.B. Understanding the features of psychodynamics of antisocial personality

The features of psychodynamics of antisocial personality are considered; basic mechanisms of its formation and functioning due to violation of attachment and defective superego are revealed. The scheme of interaction between physical and cognitive components in the interpersonal relationships of antisocial personality is given. An attempt to distinguish the understanding of antisocial personality in criminology and psychology is made.

Key words: *antisocial personality, psychopathic personality, psychodynamics, manipulation, omnipotence, defective superego, attachment.*